

GNIEW, STRACH I NADZIEJA W UPORCZYWYCH KONFLIKTACH MIĘDZYGRUPOWYCH – ZWIĄZEK EMOCJI Z POWSTAWANIEM BARIER NA DRODZE DO POKOJU

Lidia Pauch, pauch.lidia@gmail.com
Uniwersytet Wrocławski
Pl. Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław

STRESZCZENIE

Autorka pracy analizuje rolę emocji gniewu, strachu i nadziei w uporczywych konfliktach międzygrupowych oraz w procesie ich rozwiązywania. W sytuacjach trudnych i istotnych dla grupy dochodzi do wytwarzania grupowego nastawienia emocjonalnego, emocji grupowych, kolektywnych. Stymulują one eskalację konfliktu, prowadzą do jego przedłużania czy impasu. Odgrywają rolę w powstawaniu barier na drodze do porozumienia, takich jak: uprzedzenia, stereotypy, deprecjacja, delegitymizacja grupy przeciwnej, błędne koło przemocy. Jednocześnie mogą wywierać pozytywny wpływ i ułatwiać osiągnięcie pokoju.

Słowa kluczowe: konflikty uporczywe, emocje grupowe, emocje kolektywne, gniew, strach, nadzieja, bariery

Anger, fear and hope in intractable conflicts: The importance of emotions in barriers' formation in the process of achieving peace

ABSTRACT

The main focus of the paper is to analyze the importance of emotions such as anger, fear and hope in intergroup intractable conflicts-in their emergence, duration and solving. According to the Bar-Tal's and Krisberg's concept, an intractable conflict produces specific ethos that enables an individual to function in stressful conditions. It also influences tendency to generate collective emotions. The emotions play role in formation of barriers between groups in peace process. However, they can also have positive repercussions and encourage feud parts to take risk and try to negotiate peace.

Key words: intractable conflicts, collective emotions, group, anger, fear, hope, barriers, peace

WSTĘP

Tematem artykułu jest rola emocji w tworzeniu się barier na drodze do pokoju w uporczywych konfliktach międzygrupowych. Omawiając go, skupię się przede wszystkim na trzech emocjach – gniewie, strachu i nadziei. Rozważać będę szczególny typ konfliktu – konflikt uporczywy – zwany też nierozwiązywalnym, który odnosi się do stosunków międzygrupowych, w tym międzyetnicznych i międzynarodowych. Swoją argumentacją postaram się dowieść, iż emocje, zarówno te indywidualne, jak i kolektywne, pełnią istotną rolę w przebiegu konfliktu między grupami oraz w utrudnianiu (czy też ułatwianiu) jego rozwiązania. W niniejszej pracy czerpać będę z dorobku psychologii, w szczególności psychologii politycznej, oraz z internacjologii. Korzystać przy tym będę nie tylko z teorii stworzonych w ramach wymienionych dyscyplin, ale także z wyników najnowszych badań naukowych. Uważam, że eksplorowanie problematyki związanej z rolą emocji w konfliktach międzygrupowych jest niezwykle ważne ze względu na aktualną sytuację na międzynarodowej scenie politycznej. Jest to też temat ważki z powodu przemian, które dokonały się wraz z rewolucją informacyjną i technologiczną, z rosnącą rolą *soft power* czy *smart power*, jak również z odrzuceniem racjonalistycznego podejścia do stosunków międzynarodowych. Przy czym, chciałabym nadmienić, że niniejsza praca obejmuje zaledwie wycinek z rozległej problematyki konfliktów międzygrupowych i pojawiających się w ich przebiegu emocji.

WPROWADZENIE

Uporczywe konflikty

Swoje rozważania rozpocznę od omówienia pojęcia uporczywego konfliktu (*intractable conflict*). Zgodnie z koncepcją Louisa Kriesberga uzupełnioną przez Daniela Bar-Tala konflikty te charakteryzują się przewlekłością, brutalnością,

złudzeniem nierozwiązywalności. Cechuje je także wymaganie dużych inwestycji (zarówno materialnych jak i psychicznych), totalność i ulokowanie w centrum życia grupy i jej członków. Są to konflikty, które tworzą złudzenie gry o sumie zerowej – wygrana jednej strony wydaje się oznaczać przegraną drugiej, co uniemożliwia dojście do kompromisu¹⁸. Jeśli zaś chodzi o faktyczne przykłady, jednym z najlepiej zbadanych, choć wciąż nierozwiązanych konfliktów jest konflikt izraelsko-palestyński. Wymienionych w koncepcji Kriesberga i Bar-Tala cech możemy także doszukiwać się w stosunkach między Czeczenami a Rosjanami, jak również między Hutu i Tutsi w Rwandzie.

Istotną właściwością tego typu konfliktów jest tendencja do wytwarzania specyficznego etosu, który daje członkom grupy epistemiczne podstawy funkcjonowania. Ułatwia to zjednoczenie w trudnych warunkach, a także zrozumienie natury sytuacji – pozwala członkom zwaśnionych grup odpowiedzieć na pytanie, dlaczego konflikt powstał i trwa nadal. Etos pozwala też ustalić cel, do którego dąży grupa. W konflikcie uporczywym jest to nieodmiennie przekonanie o dążeniu do pokoju i do zakończenia konfliktu¹⁹.

Wyżej wymienione mechanizmy widoczne są m.in. w przebiegu konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Przedłużający się od XIX w. konflikt wytworzył swój etos, który wpłynął na cały region Kaukazu Północnego. Wiąże się to z radykalizacją poglądów, która przybrała szczególny charakter. Hasła nacjonalistyczne zostały bowiem w tym przypadku zastąpione przez islamskie, nawołujące do podjęcia dżihadu. Wraz ze wzrostem nastrojów antyrosyjskich w czeczeńskim społeczeństwie wzrosło także poparcie dla radykalnych metod walki takich jak terroryzm. Podobnie w polityce rosyjskiej wobec Czeczenii dominowały rozwiązania siłowe, nastawione na utrzymanie wizerunku mocarstwa²⁰.

Emocje w grupie

Kolejnymi pojęciami, do których odwołuję się w niniejszej pracy, są emocje grupowe oraz kolektywne. Gniew, strach i nadzieja są zazwyczaj rozważane w kontekście jednostki, tj. w wymiarze indywidualnym. Warto zastanowić się również nad ich wymiarem grupowym, czyli tym, w jaki sposób funkcjonują w zbiorowości, gdy są jednocześnie odczuwane przez więcej niż dwie jednostki. W tym przypadku warunkiem zaistnienia tego typu emocji jest poczucie przynależności do danej grupy społecznej. Pojawiają się one w odpowiedzi na zdarzenia oceniane jako ważne przez grupę i zależą od trzech głównych determinant: stopnia identyfikacji z grupą oraz wartości zdarzenia, która z kolei zależy od wartości wyznawanych przez tę grupę, jej tożsamości i interesów. Kolejną determinantą zauważaną przez badaczy problematyki ma być percepcja lub też odczucie emocji większości grupy przez jednostkę. Emocje kolektywne ze zbioru emocji grupowych wyróżnia natomiast to, że podstawy do ich powstania, poza ważnym dla grupy zdarzeniem, nie dostarcza jedynie emocjonalne doświadczenie jednostki, lecz przede wszystkim zbiorowość, która doświadcza emocji. Są dzielone i jednocześnie odczuwane przez dużą liczbę członków danej grupy. Mogą być też wynikiem akumulacji wielu emocjonalnych odpowiedzi na istotne dla grupy zdarzenie. Możliwe są również interakcje między emocjami grupowymi i kolektywnymi – pierwsze mogą pojawiać się w odpowiedzi na odczucie drugich, przenikać się. Jakkolwiek badacze twierdzą, że związek ten może być jeszcze bardziej skomplikowany²¹.

Innym pojęciem, związanym z etosem konfliktu uporczywego, jest zbiorowe nastawienie emocjonalne, dla którego podstawę może stworzyć jedna lub kilka emocji, które są wynikiem kontekstu, informacji, modeli, zasad społecznych i kulturowych²². Tendencje do ulegania takim nastawieniom emocjonalnym mają szczególnie społeczeństwa uwikłane w konflikty, zwłaszcza te uporczywe. Jak twierdzi wybitny badacz problematyki, profesor Daniel Bar-Tal, najbardziej istotne spośród nich odnoszą się do emocji gniewu, strachu i nienawiści²³.

Afekty związane są także z powstawaniem uprzedzeń – oddziałują na selekcję, sposób przetwarzania informacji na temat grup społecznych i ich członków. Wpływają jednocześnie na dostępność konstruktywnej pamięciowych odpowiedzi, a więc kształtują jej obraz sytuacji²⁴.

18 D. Bar-Tal, *Spoleczno-psychologiczne podstawy nierozwiązywalnych konfliktów*, [w:] K. Skarżyńska, U. Jakubowska, J. Wasilewski (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007, s. 88.

19 D. Bar-Tal, K. Sharvit, E. Halperin, A. Zafran, *Ethos of Conflict: The Concept and Its Measurement*, "Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology" 2012, no. 18/1, s. 41-43.

20 M. Falkowski, *Kaukaz Północny: rosyjski węzeł gordyjski*, „Prace OSW” 2004, nr 16, s. 5-28.

21 A. Goldenberg, T. Saguy, E. Halperin, *How group-based emotions are shaped by collective emotions: Evidence for emotional transfer and emotional burden*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2014, s. 1-2.

22 D. Bar-Tal, dz. cyt., s. 97.

23 Tamże.

24 M. Kossowska, *Emocje a uprzedzenia, czyli jakie emocje wzmacniają, a jakie osłabiają siłę uprzedzeń u osób autorytarnych*, [w:] K. Skarżyńska, U. Jakubowska, J. Wasilewski (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007, s. 141.

EMOCJE W KONFLIKTACH

Gniew

Przechodząc już do właściwych rozważań nad rolą emocji w uporczywych konfliktach międzygrupowych, chciałabym rozpocząć od omówienia pojęcia gniewu. Psycholodzy szukają przyczyn tej emocji w niekorzystnej ocenie zdarzenia, które jest postrzegane jako wywołane przez inną osobę. Na gniew składa się poczucie krzywdy oraz obarczenie innej osoby winą za tę sytuację, przy jednoczesnym przypisywaniu jej działaniom intencjonalności. Należy odróżnić w tym miejscu frustrację, która może być przyczyną powstania gniewu, jednak dopiero gdy nastąpi ocena poznawcza sytuacji oraz atrybucja odpowiedzialności²⁵. Istotne w tym procesie ma być także dostrzeżenie możliwości przywrócenia pierwotnego stanu²⁶.

Gniew często jest niesłusznie utożsamiany z agresją, choć nie jest ona jego jedyną formą ekspresji. Wchodzi on w skład emocji takich jak zawiść i wrogość, zazdrość; odgrywa także rolę w dążeniu do zemsty. Jednocześnie gniew ułatwia przezwyciężenie strachu, pozwala na dążenie do celu bez brania pod uwagę dążeń innych ludzi²⁷. Dlatego też spotyka się z negatywnym odbiorem społecznym i jednostka, aby być akceptowana musi nauczyć się go hamować²⁸. W kulturach indywidualistycznych gniew, jak się jednak okazuje, może spełniać ważną rolę. Tam gdzie jednostka musi potwierdzać swoją odrębność na tle innych członków grupy, często powtarza się stereotyp męskości związanej z gniewem i jego ekspresją. Emocja ta mobilizuje członków grupy do działań, których nie byliby oni w stanie wykonać w normalnym stanie emocjonalnym. Dodaje odwagi i przede wszystkim usprawiedliwia czyny, które mogą później okazać się błędne²⁹. Gniew ma związek z przemocą, należy jednak zauważyć, że samo jego pojawienie się nie tłumaczy całkowicie takich aktów przemocy jak masowe mordy. Natomiast niewątpliwie emocja ta odgrywa istotną rolę w konfliktach, zarówno interpersonalnych, jak i wewnątrzgrupowych czy międzygrupowych. Uczestniczy w tworzeniu hierarchii oraz w ochronie grupy – stymuluje bowiem agresywne działania wobec obcych, którzy mogą być potencjalnie zagrażający³⁰. Do pozytywnych właściwości gniewu należy stymulacja do działania, w odpowiedzi na odczuwaną niesprawiedliwość. Działanie to może się stać początkiem zmian, a w ich wyniku – poprawienia sytuacji³¹.

Jak twierdzi Michal Reifen Tagar i współpracownicy, w związku z wyżej wymienionymi cechami gniewu, jego powiązanie z konfliktami międzygrupowymi (w tym zbrojnymi) jest wręcz intuicyjne³². Jeśli jedna strona odczuwa frustrację w związku z krzywdzącym ją traktowaniem, zmarnowanymi szansami i poniżeniem, jednocześnie dostrzegając w tym winę strony przeciwnej, reakcja emocjonalna jest łatwa do przewidzenia³³. Pozostaje jedynie odpowiedzieć na pytanie, jaka będzie jej ekspresja. Gniew sprzyja podjęciu ryzyka, również tego związanego z przystąpieniem do negocjacji pokojowych oraz udzieleniem grupie przeciwnej tzw. kredytu zaufania. Daje poczucie siły i pomaga utrzymać optymizm, co do wyniku konfliktu. Jednakże, jak zwraca uwagę Maria Jarymowicz, optymizm ten nie może równać się z nadzieją. Jest to raczej myślenie życzeniowe, zwykle nie niesie ze sobą konstruktywnych wizji przyszłości po pokonaniu i pozbyciu się przeciwnika – często poprzez agresywne działania. Niestety przyczynia się to tym samym do nasilenia konfliktu i związanych z nim negatywnych emocji³⁴. Samo wystąpienie gniewu nie musi jednak prowadzić do eskalacji przemocy. Wyniki badań Eran Halperina dowodzą, że w przypadku konfliktu między Izraelczykami a Palestyńczykami, ci pierwsi, wykazując wysoki poziom gniewu, posiadali tendencję do dwóch reakcji – poparcia dla akcji zbrojnych przeciwko stronie przeciwnej, ale także wsparcia edukacyjnych sposobów wypracowania zmiany i nawiązania porozumienia. Co więcej, gniew może stymulować poparcie dla nieagresywnej polityki wobec wroga. Wiąże się to jednak z wiarą w to, że członkowie grupy przeciwnej mogą się zmienić, ponieważ myślą racjonalnie³⁵.

Na negatywny wpływ gniewu w konfliktach zwraca natomiast uwagę Robert J. Sternberg. Emocja ta jest między innymi składnikiem nienawiści do strony przeciwnej. Odczucie gniewu wynika przy tym z percepcji grupy obcej jako nie-

25 Zob. L. Leonard, *Frustration-aggression hypothesis: Examination and Reformulation*, "Psychological Bulletin" 1989, no. 106/1, s. 59-73.

26 W. Łosiak, *Psychologia emocji*, Warszawa 2007, s. 59.

27 K. Oatley, J. M. Jenkins, *Zrozumieć Emocje*, Warszawa 2003, s. 300.

28 W. Łosiak, dz. cyt., s. 59. Zob. K. Oatley, J. M. Jenkins, dz. cyt., s. 296-298.

29 K. Oatley, J. M. Jenkins, dz. cyt., s. 298-300.

30 W. Łosiak, dz. cyt., s. 135-136.

31 M. Reifen Tagar, Ch. M. Federico, E. Halperin, *The positive effect of negative emotions in protracted conflict: The case of anger*, "Journal of Experimental Social Psychology" 2011, no. 47, s. 160.

32 Tamże, s. 158.

33 Zob. L. Berkowitz, dz. cyt., s. 59-73.

34 M. Jarymowicz, D. Bar-Tal, *Strach i nadzieja w konfliktach międzynarodowych, zwanych nierozwiązywalnymi*, [w:] K. Skarżyńska, U. Jakubowska, J. Wasilewski (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007, s. 24.

35 M. Reifen Tagar, Ch. M. Federico, E. Halperin, dz. cyt., s. 158-163.

produktywnej, przeszkadzającej czy wręcz szkodzącej. Od takiego podejścia pozostaje zaledwie krok do delegitymizacji, dehumanizacji lub w końcu eliminacji przeciwników³⁶.

Strach

Strach jest kolejną ważną emocją, która oddziałuje na ludzi w sytuacji konfliktu. Literatura przedmiotu opisuje go jako reakcję na zidentyfikowane, realne i bezpośrednie zagrożenie – najczęściej fizyczne. Reakcja ta ma być związana z oczekiwaniem na potencjalnie niebezpieczne zdarzenie. W tym miejscu trzeba też zwrócić uwagę na rozróżnienie strachu i lęku. Ten ostatni ma charakter bardziej symboliczny, egzystencjalny i może nie przystawać do rzeczywistej sytuacji³⁷. Strach i lęk mogą obniżać wydajność i efekty procesów poznawczych i wpływać na ich tendencyjność tj. selektywność uwagi i priorytetowe przetwarzanie bodźców o negatywnej walencji³⁸.

W wyżej podanej definicji strach ujęty jest jako reakcja na zagrożenie fizyczne jednostki. W konfliktach zbrojnych mamy natomiast do czynienia nie tylko z zagrożeniem fizycznym, ale także z ryzykiem utraty terytorium oraz tożsamości. Dlatego też w tym wypadku emocje gniewu i strachu są ściśle ze sobą sprzężone. Odpowiedzią na zagrożenie jest strach, na naruszenie tożsamości i bezpieczeństwa – gniew. Często prowadzi to do agresywnej reakcji i proces ten zaczyna się zapętlać. Warto zauważyć, iż inaczej niż w normalnej sytuacji społecznej, gniew i agresja nie podlegają negatywnej ocenie grupy. Zjawisko to jeszcze bardziej wzmacnia pętlę strach-gniew-agresja, utrudniając jej przerwanie. Niemożność rozwiązania konfliktu powoduje poczucie bezradności, co prowadzi do wyuczenia (niemal automatycznej) reakcji agresją na postrzegane zagrożenie³⁹. Wymienione mechanizmy mogą więc prowadzić do tzw. błędnego koła przemocy, w którym grupa kiedyś prześladowana, sama zaczyna prześladować grupę obcą. Zjawisko to może być dostrzeżone w stosunkach izraelsko-palestyńskich⁴⁰.

Strach bierze również udział w mechanizmach powstawania konfliktu między grupami. Zagrożenie bezpieczeństwa sprawia, że wyraźne oddzielenie członków własnej grupy od obcej staje się niezwykle istotne. Powoduje to wzmocnienie wewnętrznej solidarności społecznej. Jednocześnie powstaje tendencja do atrybucji negatywnych cech przeciwnikowi⁴¹. Grupa obca jest postrzegana jako wystarczająco silna, aby zagrozić grupie własnej, co tworzy podatny grunt do zakłóceń w percepcji rzeczywistości konfliktu oraz do generowania uprzedzeń i stereotypów⁴². Z badań Smadar Cohen-Chen, Eran Halperina, Roni Porat i Daniela Bar-Tala wynika, że strach negatywnie wpływa na proces rozwiązywania konfliktu, a także utwierdza przyswojony pogląd na sytuację, w której znajdują się grupy. Ponadto poparcie dla działań wojennych i agresywnej polityki jest predyktorem wysokiego poziomu strachu, co wiąże się z odrzucaniem informacji związanych z możliwością zawarcia pokoju⁴³.

Jakkolwiek, pomimo istotnej roli w konfliktach międzygrupowych, sam strach nie prowadzi do eskalacji przemocy. Jak wyjaśnia Omar Shahabudin McDoom na podstawie danych zebranych pośród rwandyjskich Hutu i Tutsi po wojnie domowej w latach 1990-1994, zagrożenie bezpieczeństwa i związany z nim strach wyjaśnia powody polaryzacji grup, nie odpowiada natomiast na pytanie, dlaczego doszło do ludobójstwa⁴⁴. Przy czym emocja ta może być zarówno powodem wybuchu konfliktu międzygrupowego (tak jest w przypadku działania tzw. dylematu bezpieczeństwa), jak również może być jego efektem (gdy konflikt jest sterowany przez elity, które prowokują emocjonalną reakcję członków grupy)⁴⁵.

Strach (obok gniewu) wchodzi w skład nienawiści, zgodnie z jej trójskładnikową teorią⁴⁶. W tym miejscu chciałabym przytoczyć wyniki badań dotyczących chyba najbardziej nagłośnionego konfliktu uporczywego, tj. konfliktu między Izraelczykami a Palestyńczykami. Badania Gabiego Ben-Dora i innych wykazują, że strach jest centralną i stałą cechą spo-

36 R. J. Sternberg, *A duplex theory of hate: Development and application to terrorism, massacres, and genocide*, "Review of General Psychology" 2003, no. 7/3, s. 307-309.

37 W. Łosiak, dz. cyt., s. 53.

38 Tamże, s. 122-126.

39 M. Jarymowicz, D. Bar-Tal, dz. cyt., s. 24-25.

40 E. Staub, D. Bar-Tal, *Ludobójstwo, masowe mordy i uporczywe konflikty*, [w:] D. O. Sears, L. Huddy, R. Jervis (red.), *Psychologia polityczna*, Kraków 2008, s. 662.

41 O. McDoom Shahabudin, *The psychology of threat in intergroup conflict: Emotions, Rationality, and Opportunity in the Rwandan Genocide*, "International Security" 2012, no. 37/2, s. 122.

42 Tamże, s. 129.

43 S. Cohen-Chen, E. Halperin, R. Porat, D. Bar-Tal, *The differential effects of hope and fear on information processing in intractable conflict*, "Journal of Social and Political Psychology" 2014, no. 2/1, s. 20-21.

44 Omar Shahabudin McDoom przyczyn tego ludobójstwa upatruje w systemie politycznym oraz w działalności etnicznych ekstremistów. Zob. O. McDoom Shahabudin, dz. cyt., s. 123.

45 Tamże, s. 126-127.

46 M. Reifen Tagar, Ch. M. Federico, E. Halperin, dz. cyt., s. 158-163.

łeczeństwa izraelskiego. Dotyczy on wojny, zagrożenia płynącego z wykorzystania niekonwencjonalnych broni, skrzywdzenia bliskich oraz ataków terrorystycznych. Sondaż Ligi Antydefamacyjnej z 2008 r. ukazuje, że aż 82% żydowskich nastolatków (15-18 lat) oraz 77% dorosłych uważa, że Izrael jest realnie zagrożony lub zagrożony eksterminacją. Co więcej, 39% nastolatków i 35% dorosłych w znacznym stopniu obawia się powtórzenia Zagłady w przyszłości⁴⁷. Badania autorstwa Erana Halperina i Daphny Canetti-Nisim wykazały natomiast, iż 63,9% izraelskich Żydów odczuwa w stosunku do Palestyńczyków nienawiść o wysokim poziomie natężenia⁴⁸.

Nadzieja

Zgoła inny charakter posiada emocja nadziei, która zaliczana jest do kategorii emocji pozytywnych. Obejmuje aspiracje, oczekiwanie, że sytuacja rozwiąże się pomyślnie oraz pozytywne przecucia co do wyników działań. Do aktywacji nadziei dochodzi gdy jednostka posiada wyobrażenie wartości, do której dąży i świadomość tego, że jest ona możliwa do osiągnięcia⁴⁹. Pozytywna zmiana mentalna, jaka następuje w wyniku pojawienia się nadziei, ułatwia zaplanowanie i podjęcie działania, wyznaczenie i dookreślenie celu, wykorzystanie wyobraźni, kreatywności, myślenia poza schematami oraz podjęcia niezbędnego ryzyka⁵⁰.

Podobnie jak gniew, nadzieja wiąże się z działaniem. Umożliwia dostrzeżenie nowych rozwiązań. Emocja ta zwiększa efektywność procesów poznawczych, co z kolei ułatwia rozwiązywanie problemów. Pomaga jednostce aktywnie poszukiwać drogi do celu oraz sprawniej pozyskiwać i przetwarzać informacje z otoczenia⁵¹.

Jak twierdzi Smadar Cohen-Chen i inni, jedną z najtrudniejszych do pokonania barier na drodze do rozwiązania konfliktu jest przekonanie, iż sytuacja nie może się zmienić. Prowadzi ono do apatii oraz obojętności, niemożności dostrzeżenia szansy na poprawę sytuacji. W takiej sytuacji, aby zmobilizować uwikłane w konflikt grupy do działania, niezbędne jest pojawienie się nadziei na zakończenie sporu. Implikuje ona większą elastyczność myślenia, również o możliwości kompromisu z drugą stroną. Badania wykazują, że osoby cechujące się wyższym poziomem nadziei, deklarują również pokojowe poglądy. W związku z tym są też bardziej otwarte na informacje dotyczące możliwości naprawy zakłóconych konfliktów relacji ze stroną przeciwną. Pojawienie się nadziei jest więc wielce pożądane, jeśli grupy chcą dążyć do pokoju. Czy jednak można ją indukować? Badacze odpowiadają twierdząco na to pytanie – nadzieja pojawia się wraz z ewolucją obrazu konfliktu oraz uświadomieniem sobie możliwości jego kształtowania i zmiany⁵².

Zostało nadmienione wcześniej, że nadzieja wiąże się ze zdolnością do wyobrażenia sobie życia po konflikcie oraz stworzenia planu dotarcia do upragnionego celu. Nie jest to więc zwyczajne myślenie życzeniowe na temat wygranej w sporze. Maria Jarymowicz pisze, że jest to „radosne oczekiwanie”, które pojawia się, gdy jednostka uświadomi sobie, że dojście do rozwiązania jest łatwiejsze, niż się pierwotnie wydawało i obmyśli w tym celu kroki, które ją do niego zawiodą. Niestety podtrzymanie nadziei w warunkach ciągłego poczucia zagrożenia, gdy sytuacja wymaga skupienia się na teraźniejszości, a nie przyszłości, okazuje się trudne. Nieodzowne jest w tym wypadku realistyczne ocenianie prawdopodobieństwa sukcesu oraz zdolność do odraczania nagrody, którą jest pokój⁵³.

PODSUMOWANIE

Z przytoczonych przeze mnie argumentów wynika, że emocje pełnią istotną rolę w przebiegu konfliktów uporczywych i tym samym, wraz z interesami narodowymi, kształtują stosunki międzynarodowe⁵⁴. Choć często (niesłusznie) są przeciwstawiane rozumowi, badacze coraz częściej zauważają, że ich rola jest znacznie bardziej złożona. Nie są bowiem odwrotnością racjonalności – są w pewnym stopniu (być może jeszcze niepoznanym) jej pierwotnym uzupełnieniem⁵⁵. Niosą z sobą energię, która odpowiednio ukierunkowana reguluje zachowanie człowieka. Podstawowe pytanie w badaniach nad rolą emocji w konfliktach międzygrupowych dotyczy tego, czy można je w jakiś sposób kształtować. Jeśli

47 E. Halperin, N. Oren, D. Bar-Tal, *Socio-psychological barriers to resolving the Israeli-Palestinian conflict: an analysis of Jewish Israeli society*, [w:] Y. Bar-Siman-Tov (red.), *Barriers to peace in the Israeli-Palestinian conflict*, Jerusalem 2010, s. 45-46.

48 Tamże, s. 46-47.

49 S. Cohen-Chen, E. Halperin, R. J. Crisp, J. J. Gross, *Hope in the Middle East: malleability beliefs, hope, and the willingness to compromise for peace*, „Social Psychology and Personality Science” 2014, no. 5/1, s. 67.

50 S. Cohen-Chen, E. Halperin, R. Porat, D. Bar-Tal, dz. cyt., s. 14.

51 S. Cohen-Chen, E. Halperin, R. J. Crisp, J. J. Gross, dz. cyt., s. 15.

52 S. Cohen-Chen, E. Halperin, R. Porat, D. Bar-Tal, dz. cyt., s. 72.

53 M. Jarymowicz, D. Bar-Tal, dz. cyt., s. 30-31.

54 P. A. Świtalski, *Emocje, interesy, wartości: przemiany paradygmatów polityki międzynarodowej*, Toruń 2013, s. 199-242.

55 W. Łosiak, dz. cyt., s. 106-120.

bowiem nauczymy się je kontrolować i sterować nimi, możliwe, że osiągnięcie pokoju w konfliktach uporczywych, takich jak izraelsko-palestyński czy czeczeński, być może uniknięcie eskalacji przemocy takich jak w Rwandzie, okaże się nie tylko możliwe, ale i łatwiejsze. Mogłoby to również usprawnić proces odbudowywania relacji między zwaśnionymi stronami, który jest warunkiem utrzymania *status quo* po zakończeniu sporu. Trudno nie zauważyć, iż ogromny ładunek emocjonalny konfliktów nie pozostaje bez wpływu na funkcjonowanie jednostek i grupy jako całości. Przeciążenie stresorami związanymi z zagrożeniem, strachem i traumą często prowadzi do pojawiania się chorób psychicznych wymagających długoletniej terapii⁵⁶. Podobnie dzieje się z organizmem społeczeństwa, które zachowuje krzywdy w zbiorowej pamięci⁵⁷. Z badania Erana Halperina wynika, że receptą na niekontrolowaną reakcję emocjonalną jest ponowna ocena poznawcza sytuacji. Badani, którzy trenowali obiektywne i analityczne myślenie na temat wywołujących emocje zdarzeń, wykazywali mniejszą pobudliwość emocjonalną na podobne bodźce prezentowane w kolejnych etapach badań⁵⁸. Trening jest możliwy do przeprowadzenia nie tylko w laboratoryjnych warunkach. Pozytywne efekty może przynieść również wprowadzenie zmian w edukacji szkolnej oraz promowanie pokojowego nastawienia w mediach i przez elity polityczne⁵⁹.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Bar-Tal D., *Spoleczno-psychologiczne podstawy nierozwiązywalnych konfliktów*, [w:] Skarżyńska K., Jakubowska U., Wasilewski J. (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007
- [2] Bar-Tal D., Rosen Y., *Peace education in societies involved in intractable conflicts: Direct and indirect models*, "Review of Educational Research" 2009, no. 79/2
- [3] Bar-Tal D., Sharvit K., Halperin E., Zafran A., *Ethos of Conflict: The Concept and Its Measurement*, "Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology" 2012, no. 18/1
- [4] Berkowitz L., *Frustration-aggression hypothesis: Examination and Reformulation*, "Psychological Bulletin" 1989, no. 106/1
- [5] Betancourt T. S., Salhi C., Buka S., Leaning J., Dunn G., Earls F., *Connectedness, social support and internalising emotional and behavioural problems in adolescents displaced by the Chechen conflict*, "Disasters" 2012, no. 36/4
- [6] Campana A., *Collective memory and violence: The use of myths in the Chechen separatist ideology, 1991-1994*, "Journal of Muslim Minority Affairs" 2009, no. 29/1
- [7] Cohen-Chen S., Halperin E., Porat R., Bar-Tal D., *The differential effects of hope and fear on information processing in intractable conflict*, "Journal of Social and Political Psychology" 2014, no. 2/1
- [8] Cohen-Chen S., Halperin E., Crisp R. J., Gross J. J., *Hope in the Middle East: malleability beliefs, hope, and the willingness to compromise for peace*, "Social Psychology and Personality Science" 2014, no. 5/1
- [9] Čehajić-Clancy S., Effron D. A., Halperin E., Liberman V., Ross L. D., *Affirmation, acknowledgment of in-group responsibility, group based guilt, and support for reparative measures*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2011, no. 101/2
- [10] Dam C., *How to feud and rebel: 2. Histories, cultures and grievances of Chechens and Albanians*, "Iran and the Casucasus" 2011, no. 15
- [11] Duffy J., *Empathy, neutrality and emotional intelligence: A balancing act for the emotional Einstein*, "Queensland University of Technology Law & Justice Journal" 2010, no. 10/1
- [12] Fernando J. W., Kashima Y., Laham S. M., *Multiple emotions: A person-centered approach to the relationship between intergroup emotion and action orientation*, "Emotion" 2014, no. 14/4
- [13] Fischer A. H., Roseman I. J., *Beat them or ban them: The characteristics and social functions of anger and contempt*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2007, no. 93/1
- [14] Goldenberg A., Saguy T., Halperin E., *How group-based emotions are shaped by collective emotions: Evidence for emotional transfer and emotional burden*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2014, no. 107/4
- [15] Golec de Zavala A., *Wybór działań w konflikcie politycznym: rola przekonań społecznych i indywidualnej motywacji poznawczej*, [w:] Skarżyńska K., Jakubowska U., Wasilewski J. (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007
- [16] Halperin E., *Collective emotion and emotion regulation in intractable conflicts*, [w:] Scheve Ch., Salmela M., *Collective Emotions*, Oxford 2014
- [17] Halperin E., *Emotion, Emotion Regulation, and Conflict Resolution*, "Emotion Review" 2014, no. 6/1
- [18] Halperin E., Pliskin R., Saguy T., Liberman V., Gross J. J., *Emotion regulation and the cultivation of political tolerance: Searching for a new track for intervention*, "Journal of Conflict Resolution" 2013, no. 58/6
- [19] Halperin E., Porat R., Tamir M., Gross J. J., *Can emotion regulation change political attitudes in intractable conflicts? From the laboratory to the field*, "Psychological Science" 2013, no. 24/2
- [20] Hirschberger G., Pyszczynski T., *An existential perspective on violent solutions to ethno-political conflict*, [w:] Shaver P. R., Mikulincer M. (red.) *Human aggression and violence: Causes, manifestations, and consequences*, Herzilya 2011
- [21] Jarymowicz M., Bar-Tal D., *Strach i nadzieja w konfliktach międzynarodowych, zwanych nierozwiązywalnymi*, [w:] Jakubowska U., Wasilewski J. (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007

56 Zob. T. S. Betancourt, C. Salhi, S. Buka, J. Leaning, G. Dunn, F. Earls, *Connectedness, social support and internalising emotional and behavioural problems in adolescents displaced by the Chechen conflict*, "Disasters" 2012, no. 36/4, s. 635-655.

57 Bar-Tal Daniel, dz. cyt., s. 93.

58 E. Halperin, R. Porat, M. Tamir, J. J. Gross, *Can emotion regulation change political attitudes in intractable conflicts? From the laboratory to the field*, "Psychological Science" 2013, no. 24/2, s. 106-111.

59 D. Bar-Tal, Y. Rosen, *Peace education in societies involved in intractable conflicts: Direct and indirect models*, "Review of Educational Research" 2009, no. 79/2, s. 557-575.

- [22] Kang S.-M., Lau A. S., *Revisiting the out-group advantage in emotion recognition in multicultural society: Further evidence for the in-group advantage*, "Emotion" 2013, no. 13/2
- [23] Korf B., *Functions of violence revised: Greed, pride and grievance in Sri Lanka's civil war*, "Progress in Development Studies" 2006, no. 6/2
- [24] Kossowska M., *Emocje a uprzedzenia, czyli jakie emocje wzmacniają, a jakie osłabiają siłę uprzedzeń u osób autorytarnych*, [w:] Jakubowska U., Wasilewski J. (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007
- [25] Krämer K., Bente G., Luo S., Pfeiffer U. J., Han S., Vogeley K., *Influence of ethnic group-membership and gaze direction on the perception of emotions. A cross-cultural study between Germany and China*, "PLoS ONE" 2013, no. 8/6
- [26] Levy Paluck E., *Reducing intergroup prejudice and conflict using the media: A field experiment in Rwanda*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2009, no. 96/3
- [27] Łosiak W., *Psychologia emocji*, Warszawa 2007
- [28] McDoom S. O., *The psychology of threat in intergroup conflict: Emotions, Rationality, and Opportunity in the Rwandan Genocide*, "International Security" 2012, no. 37/2
- [29] Miluska J., *Ambivalentna rola kultury wobec stereotypów i uprzedzeń jako podstawy konfliktów etnicznych*, [w:] Jakubowska U., Wasilewski J. (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania*, Warszawa 2007
- [30] Oatley K., Jenkins J. M., *Zrozumieć Emocje*, Warszawa 2003
- [31] Reifen T. M., Federico Ch. M., Halperin E., *The positive effect of negative emotions in protracted conflict: The case of anger*, "Journal of Experimental Social Psychology" 2011, no. 47
- [32] Wilmot W. W., Hocker J. L., *Konflikty między ludźmi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011
- [32] Staub E., Bar-Tal D., *Ludobójstwo, masowe mordy i upórzytwe konflikty*, [w:] Sears D. O., Huddy L., Jervis R. (red.), *Psychologia polityczna*, Kraków 2008
- [33] Sternberg R. J., *A duplex theory of hate: Development and application to terrorism, massacres, and genocide*, "Review of General Psychology" 2003, no. 7/3
- [34] Świtalski P. A., *Emocje, interesy, wartości: przemiany paradygmatów polityki międzynarodowej*, Toruń 2013